

Топорецька Зоряна Миколаївна – доктор юридичних наук, доцент, провідний науковий співробітник наукової лабораторії № 1 науково-організаційного центру Національної академії Служби безпеки України
м. Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-2441-4852>
zoriana_t@ukr.net

Важинський Володимир Михайлович – доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри права та гуманітарних дисциплін Івано-Франківської філії Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»
м. Івано-Франківськ, Україна
<https://orcid.org/00000-0003-4081-2954>
vvova6429@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2024.3-4/140-154>

Криміналістична характеристика незаконного збагачення

Незаконне збагачення є відносно новим злочином, адже відповідальність за нього передбачена в новій статті КК, яка діє з кінця 2019 року, тому притягнення до відповідальності в Україні можливе лише за фактами незаконного збагачення, які відбулись після цього часу. Наразі жодна справа за незаконне збагачення не передана до суду, що свідчить про серйозні складнощі у розслідуванні та доказуванні таких фактів у правоохоронних органах. Тому дуже важливим забезпечити практичних працівників науковими рекомендаціями щодо вивчення закономірностей злочинної діяльності у формі незаконного збагачення.

Метою статті є дослідження криміналістичної характеристики незаконного збагачення. Для досягнення цієї мети автори використали комплекс загальнонаукових та спеціальнонаукових методів пізнання: діалектичний метод пізнання об'єктивної дійсності; метод порівняльного аналізу, порівняльно-правовий; герменевтичний; системного аналізу та формально-логічні (синтез, аналіз, дедуція, аналогія).

Криміналістична характеристика незаконного збагачення включає в себе такі елементи, як: особа злочинця, предмет безпосереднього злочинного посягання, спосіб вчинення кримінального правопорушення, типова слідова картина.

Особа злочинця чітко визначена в примітці до статті 368–5 КК України, ними є виключено особи, які уповноважені на виконання функцій держави і місцевого самоврядування. Такі особи завжди мають корисливий мотив, зазвичай займають високі посади та мають високий соціальний статус. Якщо особа набула активи до її призначення на певну посаду, її не можна притягнути до відповідальності за незаконне збагачення. Ці категорії кримінальних проваджень завжди розпочинаються щодо конкретної особи.

Предмет безпосереднього злочинного посягання незаконного збагачення складають різноманітні активи, які перераховані у примітці до ст. 368–5 КК України. У 2024 році мінімальна сума таких активів має становити більше 9 841 000 грн.

Спосіб незаконного збагачення завжди передбачає активні дії і не може вчинятись у формі бездіяльності. Спосіб включає дії з підготовки, вчинення та приховання цього злочину, зазвичай, отримуючи активи, особа вже планує способи їх приховання. Способи приховання також є різноманітні: оформлення прав на майно на інших осіб, виведення активів за кордон,

заниження офіційної вартості активів чи придбання копій, вказівка додаткових доходів у вигляді вигравів, призів.

Типову слідову картину незаконного збагачення складають групи матеріальних та ідеальних слідів, ключове місце серед яких займають різні документи, якими оформлювались права на активи, декларація особи, документи, пов'язані з перевіркою декларації, та самі предмети злочинного посягання (гроші, цінності, нерухомість, авто тощо). Джерелами ідеальних слідів зазвичай є колеги по роботі, які можуть повідомити інформацію про певний рівень життя особи, а також працівники контролюючих органів щодо процедури перевірки декларації чи моніторингу способу життя особи.

Ключові слова: криміналістична характеристика, незаконне збагачення, досудове розслідування, елементи криміналістичної характеристики.

Вступ

Кримінальна відповідальність за незаконне збагачення запроваджена в Україні у 2011 році Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» № 3207-VI від 07.04.2011 року, коли КК було доповнено статтею 368-2. В подальшому в статтю 368-2 чи не щороку вносилися зміни, а далі вона була визнана неконституційною і виключена з КК, відповідно всі кримінальні провадження було закрито у зв'язку з декриміналізацією статті. Нами свого часу вже розглядалось питання криміналістичної характеристики незаконного збагачення, відповідальність за яке була передбачена в ст. 368-2 КК України (Топорецька, 2019а, с. 305).

На її заміну в 2019 році КК доповнено ст. 368–5, згідно якої під незаконним збагаченням стали розуміти набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, активів, вартість яких більше ніж на шість тисяч п'ятсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян перевищує її законні доходи. Вказане діяння карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років (є тяжким злочином).

Як правило, незаконне збагачення застосовується в сукупності зі статтею про декларування недостовірної інформації чи інших, як правило корупційних злочинів, адже незаконне збагачення, як і, зокрема, легалізація злочинних до-

ходів, є проявом так званої вторинної злочинної діяльності, щодо нього завжди існує предикатний злочин. Проте орган досудового розслідування має встановити лише неможливість особи пояснити джерело походження активів, а не вчинення іншого злочину, від якого такі активи були набуті. Наприклад, що такі активи отримані не як плата за наукову, педагогічну або творчу діяльність, не вигране, не успадковане, не отримане як подарунок, не накопичене за рахунок легальних доходів минулих років тощо. Зокрема, з запровадженням декларування доходів суддів багато з них інструментом для легалізації своїх статків використовували виграв в лотерею (Топорецька, 2019б, с. 399). Загальновідомий факт декларування народним депутатом України в кінці 2017 року (Декларація, 2017) трьох вигравів в лотерею впродовж місця на загальну суму більше півмільйона гривень став приводом для проведення розслідування цього факту НАБУ. Але справу було закрито у зв'язку з декриміналізацією ст. 368-2 КК, як і багато інших резонансних справ.

Статистика показує, що у 2020 р. за ст. 368⁵ КК обліковано 10 кримінальних проваджень, закрито за п.п. 1, 2, 4, 6, 9-1 ч. 1 ст. 284 КПК 4 провадження, у 2021 – обліковано 18, закрито 5; у 2022 – обліковано 17, закрито 3; за 2023 77 проваджень обліковано, 21 – закрито. При цьому за весь період чинності ст. 368⁵ КК підозру вручено лише у 6 кримінальних провадженнях (2020 р. – 1, 2022 р. – 1, 2023 р. – 4) (Звіти, 2020–2023). Жодного кримінального

провадження не передано до суду. Проте в ЗМІ постійно зустрічається інформація про багате життя топ-чиновників та інших службовців, що свідчить про те, що правоохоронним органам не вдається неефективно боротись з цим злочином. Знання криміналістичної характеристики злочину є дуже важливим для організації та планування його розслідування, адже ця інформація є вихідною для подальших елементів окремої криміналістичної методики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дослідженню питань встановлення кримінальної відповідальності, досудового розслідування та доказування службових злочинів в цілому та незаконного збагачення зокрема присвячені роботи багатьох вітчизняних вчених, зокрема: П.П. Андрушка, О.В. Баганця, В.В. Білоуса, О.С. Бондаренка, В.І. Василичука, А.А. Вознюка, Ю.В. Гродецького, О.І. Гузоватого, О.О. Дудорова, В.А. Журавля, Л.І. Керики, В.М. Киричка, М.І. Мельника, В.О. Навроцького, О.В. Пчеліної, М.А. Погорецького, Д.Б. Сергєєвої, Т.І. Слущкої, О.М. Стрільців, О.О. Титаренка, В.І. Тютюгіна, М.І. Хавронюка С.С. Чернявського, В.Ю. Шепітька, В.М. Шевчука та інших вчених. Проте у більшості досліджень вчені розглядають незаконне збагачення в контексті комплексних досліджень корупційної злочинності. В той же час спеціальні комплексні дослідження криміналістичної характеристики незаконного збагачення з урахуванням редакції нової статті КК наразі відсутні.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є дослідження криміналістичної характеристики незаконного збагачення.

Для досягнення визначеної мети поставлено такі завдання:

4) проаналізувати особливості вчинення незаконного збагачення, встановити криміналістичні ознаки злочинної діяльності цього виду;

5) виділити та дати характеристику кожному з елементів криміналістичної характеристики незаконного збагачення.

Матеріали та методи

За для досягнення поставленої мети дослідження та з урахуванням предмету і завдань дослідження мною застосовано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання. Діалектичний метод пізнання об'єктивної дійсності використано для вивчення механізму злочинної діяльності та закономірностей її відображення у навколишній дійсності.

Метод порівняльного аналізу використовувався з метою вивчення наукових праць, які присвячені різним аспектам розслідування службових злочинів в цілому та незаконного збагачення зокрема. Порівняльно-правовий метод використовувався для дослідження правових підстав для притягнення до кримінальної відповідальності за незаконне збагачення. Герменевтичний метод дозволив дослідити вимоги нормативно-правових актів (кодексів та законів), що встановлюють вимоги до складу злочину, який є важливим для розкриття елементів криміналістичної характеристики незаконного збагачення, а також що встановлюють особливості обрахунку розміру предмета безпосереднього злочинного посягання. Ці методи були обрані автором як ключові.

Додатково автори використали метод системного аналізу, який забезпечив системне уявлення про інформаційну модель криміналістичної характеристики злочину та кореляційні зв'язки між її елементами. Формально-логічні (синтез, аналіз, дедукція, аналогія) методи були використані для формулювання остаточних висновків дослідження.

Виклад основного матеріалу

Незаконне збагачення як кримінальне правопорушення посідає особливе місце серед корупційних злочинів, оскільки його суспільна небезпека полягає не лише у факті неправомірного отримання майна чи доходів, а й у руй-

нуванні принципів доброчесності, підзвітності та прозорості публічної служби. Як слушно зазначають М.А. Погорецький та О.Ю. Бусол, недосконалість механізмів декларування доходів і контролю за витратами посадових осіб створює сприятливі умови для приховування незаконних активів, зловживання владою та уникнення кримінальної відповідальності, що підриває довіру суспільства до державних інституцій (Погорецький, Бусол, 2009, с. 85–92).

Ми розглядаємо криміналістичну характеристику в загальнотеоретичному плані як систему, що містить сукупність «криміналістично значущих» ознак, притаманних певному виду злочину (Погорецький, 2015, с. 25–28; Сергєєва, Топорецька, 2019, с. 91). Така сукупність поєднує в собі певні елементи, які пов'язані між собою стійкими кореляційними зв'язками: 1) «особа злочинця», що діє в напрямку; 2) вибору предмета посягання; 3) в певній обстановці; 4) шляхом застосування певних способів; 5) що викликає відповідні наслідки у вигляді комплексу слідів і збитку (Топорецька, 2018, с. 160).

Особа злочинця також визначена в ст. 368–5 КК, нею є лише особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Наразі це є негативом, оскільки не дозволяє притягувати до кримінальної відповідальності осіб, які прирівнюються до осіб, які уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Крім того, якщо особа набула ці активи до того, як стала суб'єктом злочину (обійняла певну посаду), вона не може бути притягнута до кримінальної відповідальності за незаконне збагачення.

Згідно примітки до цієї статті *особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування*, є особи, зазначені у пункті 1 частини першої статті 3 Закону України «Про запобігання корупції», а саме:

а) Президент України, Голова Верховної Ради України, його Перший за-

ступник та заступник, Прем'єр-міністр України, Перший віце-прем'єр-міністр України, віце-прем'єр-міністри України, міністри, інші керівники центральних органів виконавчої влади, які не входять до складу Кабінету Міністрів України, та їх заступники, Голова Служби безпеки України, Генеральний прокурор, Голова Національного банку України, його перший заступник та заступник, Голова та інші члени Рахункової палати, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Уповноважений із захисту державної мови, Голова Верховної Ради Автономної Республіки Крим, Голова Ради міністрів Автономної Республіки Крим;

б) народні депутати України, депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутати місцевих рад, сільські, селищні, міські голови;

в) державні службовці, посадові особи місцевого самоврядування;

г) військові посадові особи Збройних Сил України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України та інших утворених відповідно до законів військових формувань, крім військовослужбовців строкової військової служби, курсантів вищих військових навчальних закладів, курсантів вищих навчальних закладів, які мають у своєму складі військові інститути, курсантів факультетів, кафедр та відділень військової підготовки, особовий склад штатних військово-лікарських комісій;

г) судді, судді Конституційного Суду України, Голова, заступник Голови, члени, дисциплінарні інспектори Вищої ради правосуддя, керівник служби дисциплінарних інспекторів Вищої ради правосуддя та його заступник, посадові особи секретаріату Вищої ради правосуддя, Голова, заступник Голови, члени, інспектори Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, посадові особи секретаріату цієї Комісії, посадові особи Державної судової адміністрації України, присяжні (під час виконання ними обов'язків у суді);

д) особи рядового і начальницького складу державної кримінально-виконавчої служби, особи начальницького складу служби цивільного захисту, Державного бюро розслідувань, Національного антикорупційного бюро України, особи, які мають спеціальні звання Бюро економічної безпеки України;

е) посадові та службові особи органів прокуратури, Служби безпеки України, Державного бюро розслідувань, Національного антикорупційного бюро України, Бюро економічної безпеки України, дипломатичної служби, державної лісової охорони, державної охорони природно-заповідного фонду, центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику, і центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну митну політику;

є) Голова, заступник Голови Національного агентства з питань запобігання корупції;

ж) члени Центральної виборчої комісії;

з) поліцейські;

и) посадові та службові особи інших державних органів, у тому числі Фонду соціального страхування України та Пенсійного фонду, органів влади Автономної Республіки Крим;

і) члени державних колегіальних органів, у тому числі уповноважені з розгляду скарг про порушення законодавства у сфері публічних закупівель;

ї) Керівник Офісу Президента України, його Перший заступник та заступники, уповноважені, прес-секретар Президента України;

й) Секретар Ради національної безпеки і оборони України, його помічники, радники, помічники, радники Президента України (крім осіб, посади яких належать до патронатної служби та які обіймають їх на громадських засадах);

к) члени правління Фонду соціального страхування України, Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття, Пенсійного фонду, Наглядової ради Пенсійного фонду;

л) службовці Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку.

Зокрема, НАБУ і САП у кримінальному провадженні № 42022000000000676 від 07.06.2022 року повідомили народному депутату України ІІІ – ІХ скликань про підозру у державній зраді та незаконному збагаченні. Дії особи кваліфікували за ч. 2 ст. 28 ч. 1 ст. 111, ст. 368–5 Кримінального кодексу України. Слідство встановило, що чинний народний депутат упродовж 2019–2022 років одержав щонайменше 567 тис. дол. США від правоохоронних та розвідувальних органів рф за підривну діяльність проти України. Гроші він відпрацьовував через вчинення різноманітних дій, зокрема й в публічній площині, спрямованих на дискредитацію іміджу України на міжнародній арені, погіршення дипломатичних відносин між США та Україною, а також ускладнення інтеграції України до Європейського Союзу та НАТО (НАБУ та САП, 2022).

Мотиви злочинної поведінки корупційних злочинців завжди мають корисливий характер у різних його модифікаціях, зумовлені переважно соціальним статусом особи, якій притаманні почуття незалежності від правової системи, правовий нігілізм, орієнтованість на задоволення власних потреб за допомогою будь-яких засобів, усвідомлення протиправності своїх діянь.

При цьому, кримінальні провадження за ст. 368³ КК розпочинаються завжди відносно конкретної особи, тобто особа злочинця є відомою на момент початку кримінального провадження. Це позбавляє необхідності орган досудового розслідування виконувати завдання із встановлення винуватої особи. Але важливим є встановити і обґрунтувати належними та допустимими доказами факт належності такої особи до вищезазначеного спеціального суб'єкта (Сванадзе, 2022, с. 210).

Такі особи зазвичай володіють власним високим рівнем загальних і спеціальних (у тому числі юридичних) знань

або мають необхідні ресурси для безперешкодного одержання таких знань з інших джерел, у тому числі й від найближчого соціального оточення. Означене становить підґрунтя для усвідомлення потенційної можливості притягнення до відповідальності за незаконне збагачення та може бути використано ними з метою протидії розслідуванню шляхом своєчасного вчинення дій, спрямованих на маскування як самих фактів незаконного отримання у власність певних активів, так і джерел їх походження. Для цього ними можуть широкого використовуватися різні фікції, зокрема, у вигляді фіктивних правочинів і підставних осіб. Тому при розслідуванні складних і заплутаних схем (технологій) незаконного збагачення слід визнати доцільним з'ясування горизонтальних і вертикальних зв'язків підозрюваних з іншими особами з метою встановлення кінцевого бенефіціара, прихованого за маскою номінального власника. Це завдання може бути виконано шляхом комплексного здійснення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, під час яких, передусім, повинні бути проаналізовані відкриті дані щодо осіб і активів, які містяться в різних державних реєстрах та електронних інформаційних системах або їх частинах, доступ до яких не обмежується їх власниками, володільцями або утримувачами чи не пов'язаний із подоланням системи логічного захисту (Шепітько та ін, 2016, с. 12).

Предмет безпосереднього злочинного посягання цього кримінального правопорушення прямо зазначено в статті 368–5 КК – активи, вартість яких більше ніж на шість тисяч п'ятсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян перевищує її законні доходи, тобто в 2024 році це більше 9 841 000 грн.

Так, відповідно до Пункту 5 підрозділу 1 розділу XX Податкового кодексу України якщо норми інших законів містять посилання на неоподатковуваний мінімум доходів громадян, то для цілей їх застосування використовують-

ся сума в розмірі 17 гривень, крім норм адміністративного та кримінального законодавства в частині кваліфікації адміністративних або кримінальних правопорушень, для яких сума неоподатковуваного мінімуму встановлюється на рівні податкової соціальної пільги, визначеної підпунктом 169.1.1 пункту 169.1 статті 169 розділу IV цього Кодексу для відповідного року (50 відсоткам розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи (у розрахунку на місяць), встановленому законом на 1 січня звітного податкового року) (Податковий кодекс, 2010). На 2024 рік податкова соціальна пільга для працездатної особи становить 1514 грн. (3028 грн.*50%). Отже в 2024 році для притягнення особи до кримінальної відповідальності за незаконне збагачення сума активів має бути $1514 \cdot 6500 = 9\,841\,000$ грн.

Слід звернути увагу, що органи досудового розслідування можуть доводити факт незаконного збагачення особи лише з моменту набуття чинності ст. 368–5 КК України, що була запроваджена Законом України № 263-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів» від 31 жовтня 2019 року. Тобто, ті активи, які особа незаконно отримала до цієї дати, не можуть враховуватися до загальної вартості активів, одержаних нею в подальшому (Сванадзе, 2022, с. 209).

Під активами, згідно примітки до статті, слід розуміти грошові кошти (у тому числі готівкові кошти, кошти, що перебувають на банківських рахунках чи на зберіганні у банках або інших фінансових установах), інше майно, майнові права, нематеріальні активи, у тому числі криптовалюти, обсяг зменшення фінансових зобов'язань, а також роботи чи послуги, надані особі, уповноваженій на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Отже предмет

безпосереднього злочинного посягання незаконного збагачення може носити майновий і немайновий характер.

Грошовими коштами відповідно до ст. 192 ЦК України є гривня й іноземна валюта. Нормативне розуміння коштів закріплено в ст. 3 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні»: кошти існують у готівковій формі (формі грошових знаків) або у безготівковій формі (формі записів на рахунках у банках). Грошові знаки випускаються у формі банкнот і монет, що мають зазначену на них номінальну вартість (Про платіжні системи, 2001). В Законі України «Про валюту і валютні операції» детально розкрито, що саме належить до іноземної валюти та національної валюти.

Водночас, предметом незаконного збагачення визнається також інше майно, набуто особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, вартість якого більше ніж на шість тисяч п'ятсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян перевищує її законні доходи. В національному законодавстві поняття «майно» закріплене в ст. 190 ЦК України та носить дещо обмежений характер.

Майно згідно чинного законодавства України (ч. 1 ст. 190 ЦК України) розуміється як особливий об'єкт – це окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки (Цивільний кодекс, 2003). У положеннях ЦК України також закріплюється, що: річчю є предмет матеріального світу, щодо якого можуть виникати цивільні права та обов'язки (ст. 179); майнові права є неспоживною річчю, тобто річчю, призначеною для неодноразового використання, яка зберігає при цьому свій первісний вигляд протягом тривалого часу (ч. 2 ст. 185). До майна відносяться і цінні папери, як документи установленної форми з відповідними реквізитами, що посвідчують грошове або інше майнове право (ст. 194 ЦК України) (Топорецька, 2019а, с. 307).

Наступним предметом незаконно-

го збагачення законодавцем визначено *майнові права*. На жаль, в вітчизняному законодавстві відсутнє закріплене визначення цього поняття, але зустрічається визначення такої категорії, як майнові права, які можуть оцінюватися. Ними визнаються будь-які права, пов'язані з майном, відмінні від права власності, у тому числі права, які є складовими частинами права власності (право володіння, розпорядження, користування), спеціальне майнове право на об'єкт незавершеного будівництва, майбутній об'єкт нерухомості, а також інші специфічні права (право на провадження діяльності, використання природних ресурсів тощо) та право вимоги (Про оцінку майна, 2001).

Щодо визначення *нематеріальних активів* як предмету незаконного збагачення, то насамперед слід зазначити, що відповідно до міжнародного стандарту бухгалтерського обліку, нематеріальні активи – це немонетарний актив, який не має фізичної субстанції та може бути ідентифікований (Міжнародний стандарт, 2012).

До нематеріальних активів як предмету незаконного збагачення законодавець відніс також *криптовалюти*. Слід зазначити, що визначення криптовалюти таким предметом вже тривалий час має певні складнощі у правозастосуванні через відсутність її законодавчого визначення та регулювання. Так, наразі Закон України «Про віртуальні активи» від 17 лютого 2022 року № 2074-IX не набрав чинності.

Під набуттям активів законодавець розуміє також *зменшення обсягу фінансових зобов'язань*. Відповідно до ст. 509 ЦК України, зобов'язанням є правовідношення, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від вчинення певної дії (негативне зобов'язання), а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку. Фінансові зобов'яз-

зання виникають на підставі договорів та інших правочинів, завдання майнової (матеріальної) та моральної шкоди іншій особі, з рішення суду та інших юридичних фактів, передбачених ст. 11 ЦК України. Відповідно до п. 9 ч. 1 ст. 46 Закону України «Про запобігання корупції» до фінансових зобов'язань суб'єкта декларування або членів його сім'ї відносяться отримані кредити, позики, зобов'язання за договорами лізингу, зобов'язання за договорами страхування та недержавного пенсійного забезпечення.

Предметом незаконного збагачення також визначено *роботи чи послуги, надані особі, уповноваженій на виконання функцій держави або місцевого самоврядування*. У загальному розумінні тлумачення дефініцій «робота» й «послуга» наведено в Законі України «Про захист прав споживачів», а саме, робота – це діяльність виконавця, результатом якої є виготовлення товару або зміна його властивостей за індивідуальним замовленням споживача для задоволення його особистих потреб (п. 21 ч. 1 ст. 1); послуга – це діяльність виконавця з надання (передачі) споживачеві певного визначеного договором матеріального чи нематеріального блага, що здійснюється за індивідуальним замовленням споживача для задоволення його особистих потреб (п. 17 ч. 1 ст. 1).

У процесі доказування предмета незаконного збагачення необхідно виходити із найбільш детального опису та встановлення індивідуальних властивостей і ознак предмета цього злочинного посягання. Коли предметом незаконного збагачення є грошові кошти, то необхідно встановити яка саме сума, у якій валюті, якими купюрами, які індивідуальні ознаки купюр, по можливості номера купюр, які особливості та індивідуальні ознаки. Коли предметом незаконного збагачення виступають товарно-матеріальні цінності важливо встановити їх найменування, кількість, якісні ознаки, форму, розмір, колір, об'єм, вагу, індивідуальні

ознаки, номери, дефекти, дані про джерела їх придбання, матеріал з якого вони виготовлені, клеймування, маркування, характеристика упаковки та інші індивідуальні ознаки, що мають криміналістичне значення (Шепітько та ін., 2016, с. 8).

Спосіб вчинення незаконного збагачення також зазначено в ст. 368–5 КК – під набуттям активів слід розуміти набуття їх особою у власність, а також набуття активів у власність іншою фізичною або юридичною особою, якщо доведено, що таке набуття було здійснено за дорученням особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, або що особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, може прямо чи опосередковано вчиняти щодо таких активів дії, тотожні за змістом здійсненню права розпорядження ними. Вчинення кримінального правопорушення може проявлятися лише у формі дії.

Набуття у власність активів означає вчинення в минулому дії, за допомогою якої особа дістала можливість володіти, користуватись й розпоряджатись певними активами. Така дія може бути одноразовою або ж набувати вигляду поступового накопичення активів. Особа, яка підозрюється у незаконному збагаченні, могла вчинити також й інше правопорушення, завдяки якому і набула визначені ст. 368⁵ КК України активи. Проте, якщо ознаки причинно-наслідкового зв'язку незаконного збагачення і вчинення злочину, в результаті якого воно стало, відсутні, то орган досудового розслідування не зобов'язаний доказувати наявність такого предикатного злочину (Сванадзе, 2023а, с. 153).

Так, наприклад, 22 липня 2023 р. підозру у незаконному збагаченні на понад 188 млн. грн. оголошено колишньому начальнику Одеського обласного територіального центру комплектування та соціальної підтримки. Особу підозрюють також у нез'явленні вчасно на службу без поважних причин вій-

ськовослужбовцем, вчинене в умовах воєнного стану – вчиненні кримінального правопорушення (ч. 5 ст. 407 КК) та в ухиленні військовослужбовця від несеження обов'язків військової служби шляхом обману, вчинене в умовах воєнного стану (ч. 4 ст. 409 КК) (ДБР, 2023). Як бачимо, орган досудового розслідування не здійснює заходів із доведення предикатного злочину (одержання неправомірної вигоди тощо).

Типовими способами підготовки до незаконного збагачення можна визначити:

а) заздалегідь вчинене офіційне розірвання шлюбу в державних органах реєстрації актів цивільного стану, але продовження фактичного проживання із дружиною (чоловіком) та ведення спільного побуту, у тому числі спільне користування набутими активами, часто офіційно оформленими на колишню дружину, чоловіка;

б) відкриття банківських рахунків, у тому числі за кордоном, укладення договору оренди банківських сейфів та ін. Представлені та інші можливі дії з підготовки до вчинення незаконного збагачення не є злочинними, але факт встановлення їх вчинення може свідчити про прямий умисел особи злочинця на незаконне збагачення та уникнення виявлення його ознак правоохоронними та іншими органами.

Правочином є дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків (ч. 1 ст. 202 ЦК). Правочини можуть бути односторонніми (наприклад, заповіт, довіреність) і дво- чи багатосторонніми (це, зокрема, різноманітні договори – купівлі-продажу, позики, доручення, комісії, страхування, схову, перевезення, про сумісну діяльність тощо), оплатними й безоплатними, каузальними та абстрактними, умовними, можуть вчинятися в усній або письмовій формі. Оформлення активів може бути здійснено і на фіктивно-го власника, щоб формально приховати свої статки. У такому випадку передача

активів іншій особі може бути одночасно способом приховування незаконного збагачення.

У більшості випадків особи, які незаконно збагатилися, здійснюють заходи приховання такого факту, що утруднює його встановлення органами досудового розслідування. Способами приховання незаконного збагачення (набуття активів) суб'єктами злочину є:

– реєстрація права власності на майно особами, які не є суб'єктами декларування, відомості про яких не підлягають декларуванню; внесення коштів на банківські рахунки інших осіб;

– зберігання коштів, які є предметом незаконного збагачення у готівці (в сейфах, тайниках чи сховищах); подальше здійснення операцій з купівлі-продажу коштовного майна за готівкові кошти;

– придбання дешевих копій коштовних речей (прикраси, годинники тощо), що є предметом незаконного збагачення або придбаних за грошові кошти – предмет незаконного збагачення; придбання активів за заниженою вартістю (наприклад, найдешевша комплектація транспортного засобу чи за певними пошкодженнями) та ін.;

– виведення (у тому числі фізичне вивезення) активів за кордон особисто, через посередників або з використанням фірм-одноденко; придбання за кордоном рухомого або нерухомого майна; вкладання в банківські рахунки чи придбання цінних паперів у закордонних резидентів;

– збільшення доходів шляхом декларування виграшів в лотерей, азартну гру, отримання призів (Топорецька, 2022, с. 292). Виграші в лотереї кілька років тому були масовим явищем серед топ-чиновників, адже виграші в лотерею раніше не оподатковувались і відповідно оператори лотерей не вели податковий облік переможців в цілях сплати ПДФО, що дозволяло використовувати такий механізм для приховання фактів незаконного збагачення (заниження суми такого незаконного збагачення)

і тим самим легалізації злочинних доходів (Топорецька, 2019в, с. 157)

– учинення інших дій.

Так, на початку березня 2022 р. дружина народного депутата України перемістила через митний кордон України 500 тис. дол. США та 97 тис. євро. За офіційним курсом Національного банку України – це понад 17 млн. 845 тис. грн. Згідно з щорічною декларацією за 2020 рік, сукупний задекларований розмір грошових коштів, які належать родині народного депутата України, склав 335 тис. грн, 10 тис. дол. США та 15 тис. євро. Таким чином, різниця між офіційно задекларованими грошовими коштами та заощадженнями, вивезеними за кордон його дружиною, за попередніми підрахунками перевищує 6500 неоподаткованих мінімумів доходів громадян – понад 8 млн. грн (НАЗК, 2022);

г) вчинення правочину для приховання іншого правочину, який насправді вчинено (удаваний правочин) – купівля чужого винаходу та його оформлення на себе з подальшим отриманням дивідендів; здійснення фіктивної підприємницької діяльності близькими особами (наприклад, утримання перукарського салону); д) вчинення правочину без наміру створення правових наслідків, які обумовлювалися таким правочином (фіктивний правочин) – ніби то взяття в кредит коштів у осіб, які не є суб'єктом декларування; надання (придбання, дарування) близькими особами коштовних подарунків тощо. Ці дії в залежності від часу вчинення (до чи після незаконного збагачення) можуть бути як діями з підготовки, так і з приховання незаконного збагачення (Сванадзе, 2023 б, с. 209).

Типову «слідову картину» складають групи матеріальних та ідеальних слідів кримінального правопорушення.

Основним джерелом матеріальних слідів є предмет безпосереднього злочинного посягання – активи. Активи можуть бути в матеріальній формі: грошові кошти, цінні метали, дорогоцінності, ру-

хоме і нерухоме майно. Активи можуть бути в нематеріальній формі: записи на рахунках в банках, майнові права, цінні папери цінні папери, інші документи, що посвідчують грошове або інше майнове право. У такому випадку джерелом матеріальних слідів будуть документи, в яких міститься інформація про належність активів конкретній особі.

Всі документи можна поділити на такі групи:

– документи, якими підтверджуються майнові права на активи особи (оскільки частина майна може набуватися на законних підставах, а частина бути предметом незаконного збагачення). Виписка з банківського рахунку, квитанція про сплату вартісного відпочинку, авіаквитків, іншого товару чи послуг, договір купівлі-продажу, квитанція про банківську транзакцію грошових коштів тощо;

– декларація особи, яка підтверджує реальні доходи і майно особи. Для встановлення фактів незаконного збагачення, як правило, підставляється інформація з декларації особи щодо її доходів з тими активами, які є в особи в наявності;

– документи НАЗК, пов'язані з перевіркою декларації особи чи моніторингом способу життя особи;

– документи, які підтверджують приналежність особи до категорії осіб, які підлягають кримінальній відповідальності за незаконне збагачення;

– інші документи (пояснення особи щодо належних їй активів; протоколи допитів; записки особи щодо належного їй майна, грошових коштів, боргові розписки тощо).

– сліди перебування особи у певному місці (наприклад, відеозапис з камери спостереження фітнес-центру, ресторану, салону краси тощо).

Джерелами ідеальних слідів кримінального правопорушення є люди. Колеги по роботі, родичі, друзі можуть надати інформацію щодо характеристики особи підозрюваного, дати набуття певних активів, способу життя підозрю-

ваного. Водночас повідомлена ними інформація носить допоміжний характер (основним джерелом інформації мають бути документи) і повинна оцінюватися з урахуванням їх ставлення до підозрюваного, оскільки такі оскільки часто намагаються охарактеризувати особу лише з позитивної сторони і приховати відомості, які можуть, на їх думку, нашкодити підозрюваному.

Надати інформацію про факти вчинення цього кримінального правопорушення можуть працівники контролюючого органу – НАЗК, які здійснювали перевірку декларації, щодо виявлених ними фактів вчинення правопорушення та встановлених ними обставин його вчинення.

Висновки і перспективи подальших досліджень

Кримінальна відповідальність за незаконне збагачення застосовується у разі вчинення цього злочину після 31 жовтня 2019 року. Всі кримінальні провадження, які були розпочаті раніше, закриті у зв'язку з визнанням неконституційною норми про незаконне збагачення, яка діяла до цього часу.

Криміналістична характеристика незаконного збагачення включає в себе такі елементи, як: особа злочинця, предмет безпосереднього злочинного посягання, спосіб вчинення кримінального правопорушення, типова слідова картина.

Особа злочинця чітко визначена в примітці до статті 368–5 КК України, ними є виключено особи, які уповноважені на виконання функцій держави і місцевого самоврядування. Такі особи завжди мають корисливий мотив, зазвичай займають високі посади та мають високий соціальний статус. Якщо особа набула активи до її призначення на певну посаду, її не можна притягнути до відповідальності за незаконне збагачення. Ці категорії кримінальних проваджень завжди розпочинаються щодо конкретної особи.

Предмет безпосереднього злочинного посягання незаконного збагачення

складають різноманітні активи, які перераховані у примітці до ст. 368–5 КК України. У 2024 році мінімальна сума таких активів має становити більше 9 841 000 грн.

Спосіб незаконного збагачення завжди передбачає активні дії і не може вчинятись у формі бездіяльності. Спосіб включає дії з підготовки, вчинення та приховання цього злочину, зазвичай, отримуючи активи, особа вже планує способи їх приховання. Способи приховання також є різноманітні: оформлення прав на майно на інших осіб, виведення активів за кордон, заниження офіційної вартості активів чи придбання копій, вказівка додаткових доходів у вигляді вигащів, прізв'язів.

Типову слідову картину незаконного збагачення складають групи матеріальних та ідеальних слідів, ключове місце серед яких займають різні документи, якими оформлювались права на активи, декларація особи, документи, пов'язані з перевіркою декларації, та самі предмети злочинного посягання (гроші, цінності, нерухомість, авто тощо). Джерелами ідеальних слідів зазвичай є колеги по роботі, які можуть повідомити інформацію про певний рівень життя особи, а також працівники контролюючих органів щодо процедури перевірки декларації чи моніторингу способу життя особи.

Криміналістична характеристика незаконного збагачення є дуже важливою для відмежування цього злочину від інших (декларування недостовірної інформації, легалізація майна тощо) та для організації і планування розслідування цього злочину.

Подяки

Немає

Конфлікт інтересів

Немає

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- ДБР затримало колишнього одеського військкома, який пустився навтьоки URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/07/24/7412641/>.
- Декларація Ляшка О.В. від 24.10.2017 року URL: https://declarations.com.ua/declaration/nacp_cf51d39c-06f5-44ef-b615-8223980f1acc.
- Звіт Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zarejestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.
- Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 38 (МСБО 38) Нематеріальні активи. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_050#Text.
- НАБУ та САП викрили нардепа на держзраді та незаконному збагаченні. URL: <https://nabu.gov.ua/news/novyny-nabu-ta-sap-vykyryly-nardepa-na-derzhzradi-ta-nezakonnomu-zbagachenni/>.
- НАЗК виявило ознаки незаконного збагачення щодо народного депутата, дружина якого вивезла під час війни за кордон понад 500 тис. дол. США: ОГП відкрив кримінальне провадження URL: <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/nazk-vyavylo-oznaky-nezakonnogo-zbagachennya-shhodo-narodnogo-deputata-druzhyna-yakogo-vyvezla-pid-chas-vijny-za-kordon-ponad-500-tys-dol-ssha-ogp-vidkryv-kryminalne-provadhennya/>.
- Погорецький М.А., Бусол О.Ю. Удосконалення механізму декларування доходів та видатків осіб, уповноважених на виконання функцій держави, та членів їх сімей як один із чинників зниження рівня корупції в Україні. *Вісник Нац. акад. прокуратури України*. 2009. № 2. С. 85–92.
- Податковий кодекс України: Закон України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 13–14, № 15–16, № 17. Ст. 11
- Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні: Закон України від 12 лип. 2001 р. № 2658-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2658-14>.
- Про платіжні системи та переказ коштів в Україні: Закон України від 05.04.2001 р. № N2346-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001, № 29. Ст. 137.
- Розслідування окремих видів злочинів: навч. посібник / Бишевец О.В., Погорецький М.А., Сергеева Д.Б. та ін.; за ред. М.А. Погорецького та Д.Б. Сергеевої. Київ: Алерта, 2015. 536 с.
- Сванадзе Л.П. Початковий етап розслідування незаконного збагачення. *Вісник кримінального судочинства*. 2022. № 3–4. С. 208–218.
- Сванадзе Л.П. (б) Приховання незаконного збагачення як складовий елемент його криміналістичної характеристики. *Актуальні питання кримінального провадження у сучасних умовах: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Одеса, 31 травня 2023 р.). Одеса: ОДУВС, 2023. С. 209–212.
- Сванадзе Л.П. (а) Спосіб незаконного збагачення як елемент криміналістичної характеристики кримінального правопорушення, передбаченого ст. 368⁵ КК України. *Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу: реалії та перспективи: Всеукраїнська науково-практична конференція*, (м. Запоріжжя, 18 травня 2023 р.): Liha-Pres. 2023. С. 153–157.
- Сергеева Д.Б. Топорецька З.М. Криміналістична характеристика службового підроблення. *Вісник кримінального судочинства*. 2019. № 3. С. 90–99.
- Топорецька З.М. (б) Виграш у лотерею як спосіб легалізації корупційних доходів. *International scientific and practical conference «New challenges of legal science in Ukraine and EU countries»* (Miskolc, Hungary, April 19–20, 2019). Miskolc: Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2019. Р. 399–402.
- Топорецька З.М. Криміналістична характеристика декларування недостовірної інформації. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 2. С. 156–166.
- Топорецька З.М. (а) Криміналістична характеристика незаконного збагачення. *Криміналістика і судової експертизи*. 2019. № 64. С. 305–319. <https://doi.org/10.33994/kndise.2019.64.27>.
- Топорецька З.М. Легалізація корупційних доходів з використанням грального бізнесу та лотерей. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі: матеріали VII Міжнарод. наук. – практ. конф.* (Київ, 8–9 груд. 2022 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2022. – С. 291–296.
- Топорецька З.М. (в) Лотереї: 50 питань і відповідей: наук. – практ. вид.; за наук. ред. д.ю.н., проф. М.А. Погорецького. Київ: Алерта, 2019. 222 с.
- Цивільний кодекс України: закон України від 16.01.2003 № 435- IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40–44. Ст. 356.
- Шепітько В.Ю., Шевчук В.М., Білоус В.В., Керик Л.І. Система заходів протидії незаконному збагаченню в сучасних умовах. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Х.: Право, 2016. 500 с.

REFERENCES

- State Bureau of Investigation (SBI). (2023, July 24) SBI detained the former Odesa military commissar who tried to flee. *Ukrainska Pravda*. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/07/24/7412641/>.
- Liashko O.V. (2017, October 24) Declaration. URL: https://declarations.com.ua/declaration/nacp_cf51d39c-06f5-44ef-b615-8223980f1acc.
- Office of the Prosecutor General of Ukraine. (n.d.) Report on registered criminal offenses and the results of their pre-trial investigation. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.
- International Accounting Standard 38 (IAS38). (n.d.) Intangible assets. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_050#Text.
- National Anti-Corruption Bureau of Ukraine (NABU). (2023) NABU and SAP exposed an MP for state treason and illicit enrichment. URL: <https://nabu.gov.ua/news/novyny-nabu-ta-sap-vykyryly-nardepa-naderzhzradi-ta-nezakonnomu-zbagachenni/>.
- National Agency on Corruption Prevention (NAZK). (2023) NAZK detected signs of illicit enrichment of a Member of Parliament whose wife transferred more than USD 500,000 abroad during the war: the Prosecutor General's Office initiated criminal proceedings. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/nazk-vyavylo-oznaky-nezakonnogo-zbagachennya-shhodo-narodnogo-deputata-druzhyna-yakogo-vyvezla-pid-chas-vijny-zakordon-ponad-500-tys-dol-ssha-ogp-vidkryv-kryminalne-provazhennya/>.
- Pohoretskyi M.A., Busol O. Yu. (2009) Improvement of the mechanism for declaring income and expenditures of persons authorized to perform state functions and their family members as a factor in reducing the level of corruption in Ukraine. *Bulletin of the National Academy of the Prosecutor's Office of Ukraine*. 2. 85–92.
- Tax Code of Ukraine. (2010) Law of Ukraine of 02.12.2010 No. 2755-VI. *Verkhovna Rada of Ukraine Gazette*. 13–14, 15–16, 17. Art. 11.
- Law of Ukraine «On the Valuation of Property, Property Rights and Professional Valuation Activity in Ukraine». (2001) Law of 12.07.2001 No. 2658-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2658-14>.
- Law of Ukraine «On Payment Systems and Money Transfers in Ukraine». (2001) Law of 05.04.2001 No. 2346-III. *Verkhovna Rada of Ukraine Gazette*. 29. Art. 137.
- Byshevets O.V., Pohoretskyi M.A., Serhieieva D.B. et al. (2015) Investigation of certain types of crimes: textbook / eds. M.A. Pohoretskyi, D.B. Serhieieva. Kyiv: Alerta. 536.
- Svanadze L.P. (2022) The initial stage of the investigation of illicit enrichment. *Bulletin of Criminal Procedure*. 3–4. 208–218.
- Svanadze L.P. (2023a) The method of illicit enrichment as an element of the criminalistic characteristics of the offense under Article 368^s of the Criminal Code of Ukraine. *Harmonization of Ukrainian Legislation with the Law of the European Union: Realities and Prospects: All-Ukrainian Scientific and Practical Conference (Zaporizhzhia, May 18, 2023)*. Liha-Pres. 153–157.
- Svanadze L.P. (2023b) Concealment of illicit enrichment as a component of its criminalistic characteristics. *Topical Issues of Criminal Proceedings in Modern Conditions: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference (Odesa, May 31, 2023)*. Odesa State University of Internal Affairs. 209–212.
- Serhieieva D.B., Toporetska Z.M. (2019) Criminalistic characteristics of official forgery. *Bulletin of Criminal Procedure*. 3. 90–99.
- Toporetska Z.M. (2018) Criminalistic characteristics of false information declaration. *Bulletin of Criminal Procedure*. 2. 156–166.
- Toporetska Z.M. (2019a) Criminalistic characteristics of illicit enrichment. *Criminalistics and Forensic Examination*. 64. 305–319. DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2019.64.27>.
- Toporetska Z.M. (2019b) Lottery winnings as a method of legalizing corruption proceeds. *New Challenges of Legal Science in Ukraine and EU Countries: International Scientific and Practical Conference (Miskolc, Hungary, April 19–20, 2019)*. Miskolc: Izdevnieciba «Baltija Publishing». 399–402.
- Toporetska Z.M. (2022) Legalization of corruption proceeds through gambling and lotteries. *Implementation of State Anti-Corruption Policy in the International Dimension: Proceedings of the 7th International Scientific and Practical Conference (Kyiv, December 8–9, 2022)*. Kyiv: National Academy of Internal Affairs. 291–296.
- Toporetska Z.M. (2019c) Lotteries: 50 questions and answers: scientific and practical edition / ed. M.A. Pohoretskyi. Kyiv: Alerta. 222.
- Civil Code of Ukraine. (2003) Law of Ukraine of 16.01.2003 No. 435-IV. *Verkhovna Rada of Ukraine Gazette*. 40–44. Art. 356.
- Shepitko V. Yu., Shevchuk V.M., Bilous V.V., Keryk L.I. (2016) The system of measures to counter illicit enrichment under modern conditions. *Kharkiv: Pravo*. 500.

UDC 343.98

Toporetska Zoriana Mykolaivna – Doctor in Law, Associate Professor
 Leading Researcher of
 Scientific Laboratory No. 1 of the Scientific and Organizational Center of the National Academy
 of the Security Service of Ukraine
 Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-2441-4852>
zoriana_t@ukr.net

Vazhynskyi Volodymyr Mykhailovych – Doctor in Law, Associate Professor
 Associate Professor of the Department of Law and Humanities
 Ivano-Frankivsk Branch of the Open International
 University for Human Development «Ukraine»
 Ivano-Frankivsk, Ukraine
<https://orcid.org/00000-0003-4081-2954>
vvova6429@gmail.com

Forensic characteristics of illicit enrichment

Abstract. *Illicit enrichment is a relatively new crime, as liability for it is provided for in a new article of the Criminal Code, which has been in effect since the end of 2019, therefore, prosecution in Ukraine is possible only for facts of illicit enrichment that occurred after this time. Currently, no case for illicit enrichment has been transferred to court, which indicates serious difficulties in investigating and proving such facts by law enforcement agencies. Therefore, it is very important to provide practitioners with scientific recommendations on studying the patterns of criminal activity in the form of illicit enrichment.*

The purpose of the article is to study the forensic characteristics of illicit enrichment. To achieve this goal, the authors used a complex of general scientific and special scientific methods, of cognition: the dialectical method of cognition of objective reality; the method of comparative analysis comparative law; hermeneutic; system analysis and formal-logical (synthesis, analysis, deduction, analogy).

The forensic characteristics of illicit enrichment include such elements as: the identity of the criminal, the subject of the direct criminal offense, the method of committing the criminal offense, and a typical trace pattern.

The identity of the criminal is clearly defined in the note to Article 368–5 of the Criminal Code of Ukraine, excluding persons authorized to perform state and local government functions. Such people always have a self-serving motive, usually hold high positions and have a high social status. If a person acquired assets before his appointment to a certain position, he cannot be held liable for illicit enrichment. These categories of criminal proceedings are always initiated against a specific person.

The subject of the direct criminal offense of illicit enrichment is various assets listed in the note to Article 368–5 of the Criminal Code of Ukraine. In 2024, the minimum amount of such assets must be more than 9,841,000 UAH.

The method of illicit enrichment always involves active actions and cannot be committed in the form of inaction. The method includes actions to prepare, commit and conceal this crime, usually, when receiving assets, the person already plans ways to conceal them. Methods of concealment are also diverse: registration of property rights in the name of other persons, taking assets abroad, understating the official value of assets or purchasing copies, indicating additional income in the form of winnings, prizes.

A typical trace picture of illicit enrichment consists of groups of material and ideal traces, the key place among which is occupied by various documents that were used to register rights to assets,

the person's declaration, documents related to the verification of the declaration, and the objects of criminal encroachment themselves (money, valuables, real estate, cars, etc.). The sources of ideal traces are usually work colleagues who can provide information about a certain standard of living of a person, as well as employees of regulatory bodies regarding the procedure for verifying the declaration or monitoring the person's lifestyle.

Keywords: forensic characterization, illicit enrichment, pre-trial investigation, elements of forensic characterization.